

Луцик Марія Василівна,
кандидат географічних наук
Пронько Галина Володимирівна

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна,
e-mail: murmarja@gmail.com, [https // orcid.org / 0000-0001-5411-348X](https://orcid.org/0000-0001-5411-348X)
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ГЕОГРАФІЯ ТЕМНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Метою статті є дослідження ресурсної бази для розвитку «темного» туризму в Україні. Оскільки, проблематика «темного» туризму є недостатньо опрацьована в наукових джерелах, проте уже викликає зацікавленість в науці та суспільстві, наукові спроби дослідження «темного» туризму в Україні вважаємо актуальними і своєчасними.

Методика дослідження. Здійснено авторський аналіз матеріалів сучасних наукових розвідок і досліджень щодо теоретичних та практичних аспектів розвитку «темного» туризму в Україні та світі. Виконано ретельний аналіз публікацій поточної української преси, популярних видань, новинних медіаресурсів, матеріалів інформаційних порталів, сайтів туристичних компаній.

Результати дослідження. Описано передумови розвитку «темного» туризму в Україні. Досліджено ресурсну базу даного виду туризму. Укладено перелік 120 потенційно популярних для туриста «темних» місць і об'єктів (середньовічні замки, підземелля, тематичні музеї, в'язниці, собори, давні поселення, кладовища, аномальні зони, місця сили, поля битв та баталій тощо), які можуть використовуватися при розробці нових туристичних продуктів. За даними моніторингу, виконана картосхема об'єктів «темного» туризму в Україні. Здійснено географічну (за макрорегіонами та областями України) та тематичну (за приналежністю об'єктів до конкретних різновидів темного туризму: містичного туризму, некропольного туризму, танатотуризму та туризму катастроф) структурування цих об'єктів, та виявлено закономірності в їх геопросторовій організації. Виокремлено найцікавіші об'єкти темного туризму регіонів України та подано коротку характеристику більше 60 дестинацій.

Практична значимість. Результати моніторингу об'єктів «темного» туризму в Україні можуть бути використані як база даних для розробки інтерактивної карти, а їх характеристика, подана у статті, стати змістовним наповненням такої мапи, а також використовуватись як контент для наповнення тематичних веб-сайтів, інформаційних порталів, YouTube- та Telegram-каналів, мобільних додатків. Також матеріали статті можна використовувати у процесі формування програм розвитку туризму країни, при облаштуванні інфраструктури відповідного профілю (квест-кімнати, парки розваг, тематичні розважальні центри), при організації культурних заходів, конкурсів, квестів, фестивалів, освітніх екскурсій у містичних місцях для їх популяризації серед туристів та залучення додаткових інвестицій, у діяльності туристичних підприємств, які планують розширювати існуючий асортимент туристичних програм шляхом розробки «темних» турів та екскурсій.

Ключові слова: темний туризм, містичний туризм, туризм катастроф, танатотуризм, некропольний туризм.

Луцик Марія Васильевна,
кандидат географических наук
Пронько Галина Владимировна

Национальный университет «Львовская политехника», г. Львов, Украина, e-mail:
murmarja@gmail.com, [https // orcid.org / 0000-0001-5411-348X](https://orcid.org/0000-0001-5411-348X)
Национальный университет «Львовская политехника», г. Львов, Украина

ГЕОГРАФИЯ ТЕМНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Целью статьи является исследование ресурсной базы для развития «темного» туризма в Украине. Поскольку проблематика «темного» туризма недостаточно проработана в научных источниках, однако уже вызывает интерес в науке и обществе, научные попытки исследования «темного» туризма в Украине считаем актуальными и своевременными.

Методика исследования. Осуществлен авторский анализ материалов современных научных исследований и исследований относительно теоретических и практических аспектов развития «темного» туризма в Украине и мире. Выполнен тщательный анализ публикаций текущей украинской прессы, популярных изданий, новинных медиаресурсов, материалов информационных порталов, сайтов туристических компаний.

Результаты исследования. Описаны предпосылки развития «темного» туризма в Украине. Исследована ресурсную базу данного вида туризма. Заключен перечень 120 потенциально популярных для туриста «темных» мест и объектов (средневековые замки, подземелья, тематические музеи, тюрьмы, соборы, древние поселения, кладбища, аномальные зоны, места силы, поля сражений и баталій и т.д.), которые могут использоваться при разработке новых туристических продуктов. По данным мониторинга, выполненная картосхема объектов «темного» туризма в Украине. Осуществлен географическую (по макрорегионами и областями Украины) и тематическую (по принадлежности объектов к конкретным разновидностям темного туризма: мистического туризма, некропольного туризма, танатотуризму и туризма катастроф)

структурирование этих объектов, и выявлены закономерности в их геопространственной организации. Выделены наиболее интересные объекты темного туризма регионов Украины и дана краткая характеристика более 60 направлений.

Практическая значимость. Результаты мониторинга объектов «темного» туризма в Украине могут быть использованы в качестве базы данных для разработки интерактивной карты, а их характеристика, представленная в статье, стать содержательным наполнением такой карты, а также использоваться как контент для наполнения тематических веб-сайтов, информационных порталов, YouTube- и Telegram-каналов, мобильных приложений. Также материалы статьи можно использовать в процессе формирования программ развития туризма страны, при обустройстве инфраструктуры соответствующего профиля (квест-комнаты, парки развлечений, тематические развлекательные центры), при организации культурных мероприятий, конкурсов, квестов, фестивалей, образовательных экскурсий в мистических местах для их популяризации среди туристов и привлечения дополнительных инвестиций, в деятельности туристических предприятий, которые планируют расширять существующий ассортимент туристических программ путем разработки «темных» туров и экскурсий.

Ключевые слова: черный туризм, мистический туризм, туризм катастроф, танатотуризм, некропольный туризм.

UDC: 338.486.2

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.64.29-41>

Lushchyk Mariya Vasylivna,
Candidate of Geographical Sciences
Pronko Halyna Volodymyrivna

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine, e-mail: murmarja@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5411-348X>
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

GEOGRAPHY OF DARK TOURISM IN UKRAINE

The purpose of the article is to study the resource base for the development of «dark» tourism in Ukraine. Since the issue of «dark» tourism is insufficiently studied in scientific sources, but is already of interest in science and society, scientific attempts to study «dark» tourism in Ukraine are considered relevant and timely.

Methods. The author's analysis of materials of modern scientific researches and researches concerning theoretical and practical aspects of development of «dark» tourism in Ukraine and the world is carried out. A thorough analysis of publications of the current Ukrainian press, popular publications, news media resources, materials of information portals, websites of travel companies has been performed.

Results. The preconditions for the development of «dark» tourism in Ukraine are described. The resource base of this type of tourism is investigated. A list of 120 potentially popular for tourists «dark» places and objects (medieval castles, dungeons, thematic museums, prisons, cathedrals, ancient settlements, cemeteries, anomalous areas, places of power, battlefields and battles, etc.) that can be used in the development of new tourism products. According to the monitoring data, a map of «dark» tourism facilities in Ukraine has been completed. The geographical (by macro-regions and regions of Ukraine) and thematic (according to the objects belonging to specific types of «dark» tourism: mystical tourism, necropolis tourism, thanatourism and catastrophe tourism) structuring of these objects, and regularities in their geospatial organization are revealed. The most interesting objects of «dark» tourism of the regions of Ukraine are singled out and a brief description of more than 60 destinations is given.

The practical significance. The results of monitoring of «dark» tourism in Ukraine can be used as a database for the development of an interactive map, and their characteristics, presented in the article, become a meaningful content of such a map, as well as used as content to fill thematic websites, information portal, YouTube and Telegram channels, mobile applications. The materials of the article can also be used in the process of forming tourism development programs of the country, in arranging the infrastructure of the relevant profile (quest rooms, amusement parks, thematic entertainment centers), in organizing cultural events, competitions, quests, festivals, educational tours in mystical places to promote them, among tourists and attracting additional investment in the activities of tourism enterprises that plan to expand the existing range of tourism programs by developing «dark» tours and excursions.

Key words: dark tourism, mystical tourism, catastrophe tourism, thanatourism, necropolis tourism.

Постановка проблеми. Попри те, що темний туризм вважається відносно новим різновидом туризму, він уже відіграє важливу роль в сучасній світовій туристичній індустрії. На нашу думку, даний вид туризму має всі можливості та перспективи для подальшого розвитку не лише у світі, але і в Україні. Темний туризм змушує людство усвідомити масштаби катастроф, визнати необхідність мирного взаємозв'язку між людьми, наукою та технологіями і містикою, які інколи ставили під загрозу існування людської цивілізації, та дає зрозуміти помилки цих подій і трагедій минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження опрацьовано аналітичні праці вітчизняних та закордонних вчених, проаналізовано статистичні матеріали Державної служби статистики України, Інтернет-ресурси. Виявлено, що вперше поняття «темний туризм» (dark tourism) було вжито в 1996 р. в журналі International Journal of Heritage Studies. Теоретичними дослідженнями структури «темного» туризму, основних мотиваційних аспектів інтересу до такого

виду туризму присвячені праці британських авторів, зокрема Д. Ленона та М. Фолі (введено поняття «темний» туризм, досліджено його види) [37], А. Сітона (вжито поняття «танатотуризм») [34], Ф. Стоуна (мотивація «темних» туристів) [35, 36]. Окремі питання дослідження темного туризму розглянуті в працях українських науковців. Зокрема, про історію походження терміну та його типізацію висловлювалися О. Арайс, Ю. Сологуб [2], на перспективності розвитку темного туризму в Україні наголошує А. Іванов [10]. Про місце та особливості розвитку темного туризму серед специфічних видів туризму, об'єднаних під назвою «туризм людських слабкостей» роздумує І. Смаль [29]. Передумови виникнення темного туризму в Україні, просторово-функціональні можливості його розвитку та сучасний стан використання ресурсного потенціалу темного туризму в Україні описано в праці Н. Паньків [26]. Певні види та географічні аспекти поширення темного туризму висвітлені в статтях К. Алістратової [1], О. Бордун [3], О. Бугрій [4], Т. Заставецького [9], М. Казьмирчук [13], Л. Кирилук [14], М. Кляпа [15], І. Кулиняка [16; 17], Я. Москаленко [24] тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблем та перспектив розвитку темного туризму є актуальними, тому що дана проблематика досі не знайшла достатнього висвітлення в науковій літературі, проте викликає уже стабільний науковий інтерес та певний резонанс в суспільстві. Розгляд питань, пов'язаних з даною тематикою, носить як теоретичну, так і практичну значимість. Комплексних досліджень потенціалу «темного» туризму – основних локацій та дестинацій, залучення «темних» об'єктів до програм туристичних підприємств надто мало.

Формулювання мети статті. Метою роботи є дослідження ресурсної бази для розвитку темного туризму в Україні. Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання: - висвітлити теоретичні аспекти розвитку темного туризму; - здійснити аналіз передумов розвитку темного туризму в Україні; - провести моніторинг потенційних місць «темного» туризму; - структурувати об'єкти «темного туризму за географічним і тематичним критеріями; - охарактеризувати найбільш популярні «темні» локації України; - обґрунтувати проблеми розвитку даного виду туризму і запропонувати шляхи їх вирішення.

Рис. 1. Карта популярних об'єктів «темного» туризму в Україні

Примітки: **Західна Україна** – Львівська, Закарпатська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Хмельницька області; **Північна Україна:** Житомирська, Київська, Чернігівська, Сумська області; **Центральна Україна:** Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області; **Східна Україна:** Харківська, Луганська, Донецька області; **Південна Україна:** Херсонська, Запорізька, Миколаївська, Одеська області.

*розроблено автором на основі [1, 5, 6, 8, 16, 18-23, 30].

Виклад основного матеріалу дослідження. Темний туризм в Україні не дуже поширений, хоча Україна має значну кількість відомих місць та об'єктів темного туризму, чималий «містичний» потенціал. Проте на практиці залучення об'єктів до асортименту програм туристичних підприємств є незначним. Ми провели моніторинг «темних» місць та локацій України та виділили близько 120 потенційно популярних

для туриста об'єктів: замки, підземелля, собори, давні поселення, кладовища, місця сили, поля битв та баталій тощо, які можуть використовуватися при розробці нових туристичних продуктів (рис. 1.). Із географічним та тематичним розподілом об'єктів «темного» туризму територією України можна ознайомитися на рис. 1–4

Як бачимо з рис. 1–3., найбільше об'єктів темного туризму концентрує на своїй території Західна Україна – 53 об'єкти, що становить майже 40 % «темних» локацій України, а найменше – Східна Україна – лише 11 об'єктів (10 %). Слід зазначити, що нерівномірність розподілу об'єктів по регіонах пов'язана перш за все з тим, що кожному регіону притаманна неоднакова кількість областей. Окрім цього, об'єкти розміщені неоднорідно по території країни: до прикладу одна область з Західного регіону налічує таку кількість місць, що можуть відноситися до темного туризму, як і весь Північний регіон України, в складі якого є чотири області.

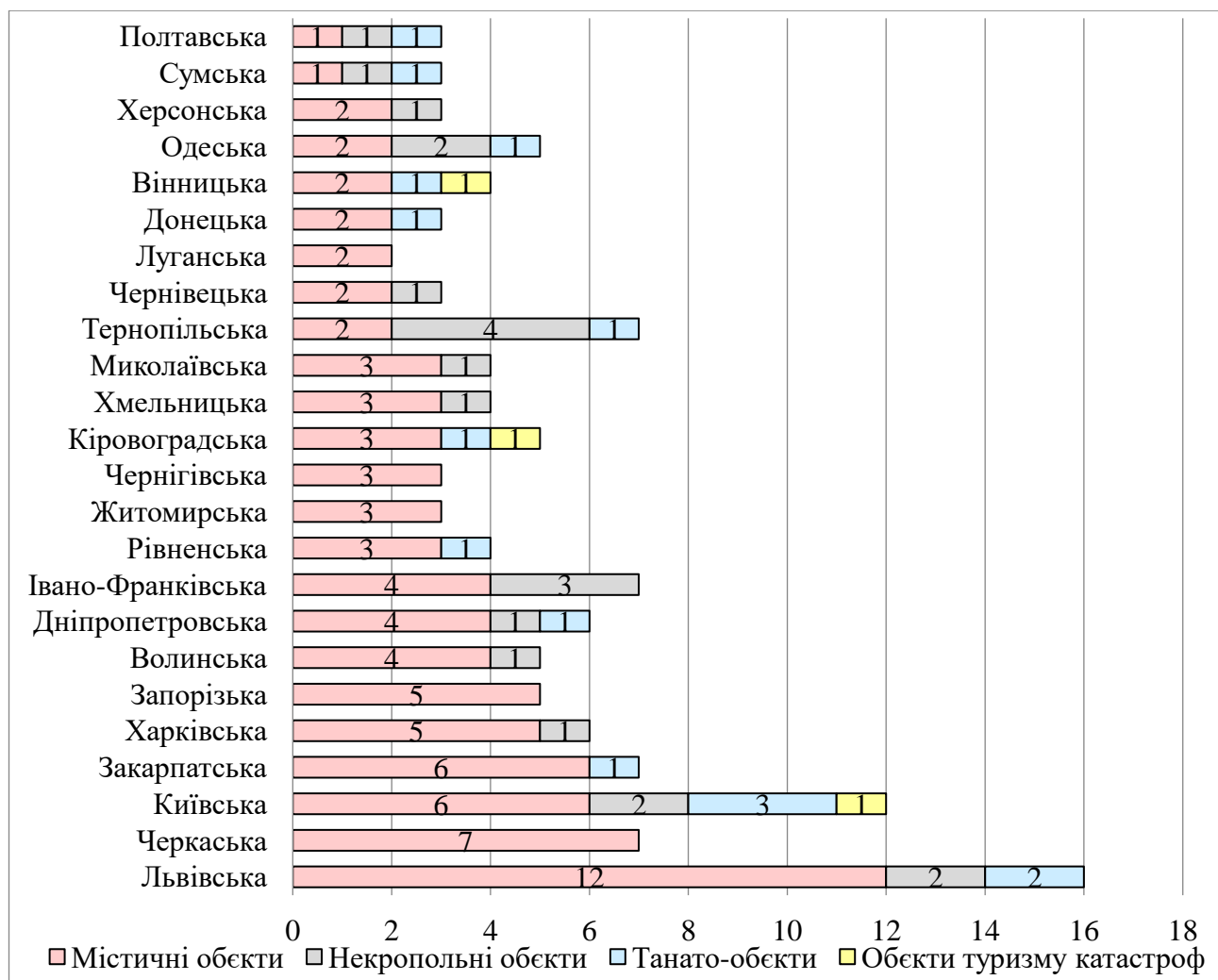
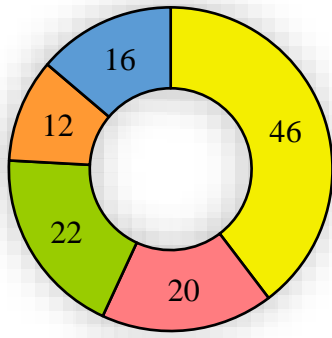

Рис. 2. Територіально-тематичний розподіл об'єктів «темного» туризму, од.

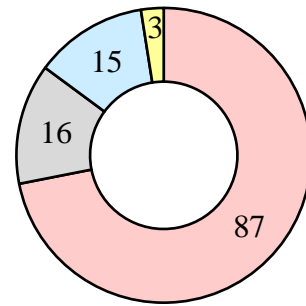
За тематикою (рис. 4.), в структурі «темних» дестинацій переважають об'єкти містичного туризму – 87 одиниць, або $\frac{3}{4}$ усіх об'єктів України. Приблизно однакова кількість об'єктів некропольного і танато-туризму, найменше – лише 3 % – локацій туризму катастроф.

Західна Україна. Отож, найбільшого поширення темний туризм набув у Західній Україні, яка славиться своїми середньовічними замками, відомими кладовищами, музеями та іншими «темними» об'єктами.

■ Західна Україна ■ Північна Україна
 ■ Центральна Україна ■ Східна України
 ■ Південна Україна

Рис. 3. Географічний розподіл об'єктів темного туризму, %

■ Об'єкти містичного туризму
 ■ Об'єкти некропольного туризму
 ■ Об'єкти танатотуризму
 ■ Об'єкти туризму катастроф

Рис. 4. Розподіл об'єктів темного туризму за видами, %

Львівська область традиційно є одним із найпотужніших центрів скупчення «темних» місць та об'єктів (рис. 5.). Найбільше об'єктів та місць, що можуть відноситися до темного туризму зосереджено у самому м. Львові. Саме тут знаходяться:

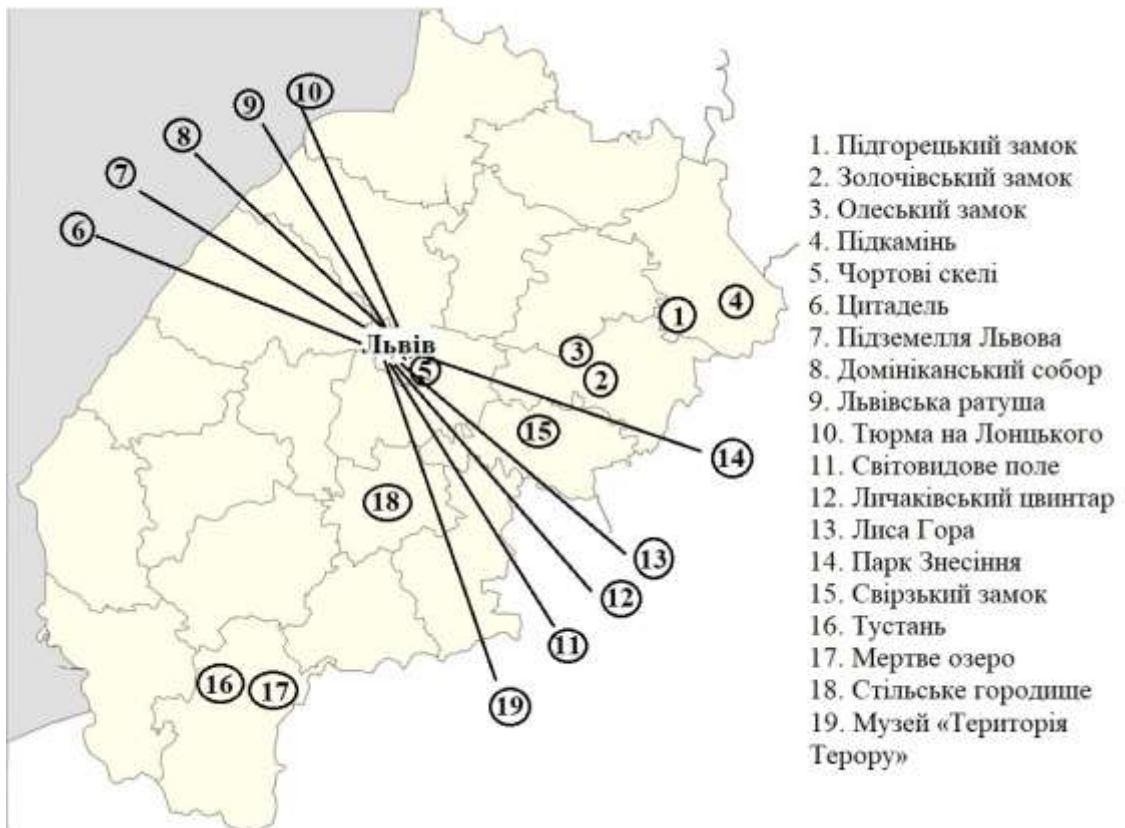

Рис. 5. Карта популярних «темних» місць Львівської області

*розроблено автором на основі [19–22, 30].

Музей-некрополь «Личаківський цвинтар» – найстаріший цвинтар в Європі, площею 40 га, де розміщено понад 300 тис. поховань, а на могилах встановлено близько 500 скульптур. Виділяється це кладовище і незвичними надгробками, багато з яких є творіннями відомих скульпторів і архітекторів [4; 5];

Підземелля Львова, які які розходяться від храмів та церков і часто пропонуються туристичними підприємствами в асортименті містичних турів та екскурсій по місту. Підземелля Домініканського монастиря вважаються одними із найстаріших і наймістичніших. А у підземеллях

Єзуїтського костелу нібито «проживають» двоє привидів: ченця і одного покійника з роду Потоцьких, який помер за загадкових обставин [17; 30].

Музей-меморіал «Тюрма на Лонцького» – це перший музей жертв окупаційних режимів в Україні (функціонує з 2009 р.), насправду, одне з наймоторошніших місць Львова. В ХХ ст. використовувався як політична в'язниця трьома режимами: польською, радянською та нацистською владами. На стінах коридорів є стенди, де написані історії в'язниці, розміщені документи з іменами та прізвищами розстріляних і закатованих [17; 30]

Неподалік від Високого Замку знаходиться містична галявина – *Світовидове поле*. Деякі історики стверджують, що це – сакральне місце давніх слов'ян, які прирівнювали Світовіда до сонця та вважали його наймогутнішим у пантеоні. Біоенергетики підтверджують, що тут і досі можна відчутти неймовірну енергетику, яка здатна лікувати хворих [17]. Поруч розташована *Лиса гора, або гора Лева*. Згідно з легендами, король Лев збудував тут замок, який згорів під час битви з поляками в 1340 р. Пожежа знищила частину гори, на території якої більше нічого не росло. Вважається, що люди, які заблукають у тих місцях вночі, будуть обдурені силами зла [17; 30].

Між Львовом та Винниками знаходиться лісовий заказник, частиною якого є містична гора *Чортова скеля*. Легенди свідчать, що утворила Чортову скелю сама нечисть, що несла великі камені та розсипала їх над Львівщиною. Мешканці приписують скелі різні паранормальні особливості: а) оберега, який не дає граду та бурі знищити місто, б) місце, де збираються на шабаш відьми та чорти [17; 30].

Не менш відомим об'єктом Львівщини є *Чортів камінь* (с. Підкамінь Бродівського району) – природний пам'ятник, камінь-велет, оскільки подібних каменів поруч більше немає, то серед науковців досі немає однозначної версії щодо походження останця. Місцеві жителі і туристи запевняють, що це місце сили і біля каменя відчувається незвичайна енергія [30].

Село Стільсько – столиця неіснуючої тепер країни, Великої (Білої) Хорватії. Величезне *стародавнє городище* вражає не лише масштабами, а й легендами. За численними переказами, під городищем розташоване підземне місто, що підтверджено дослідженням археологів та геофізиків України. Колись тут було язичницьке святилище та було розкопано дві ями, в яких виявили рештки жертвоприношень (кістки тварин). Запевняють, що давні печери і скелі місця мають енергетику [17; 19; 22; 30].

Західна Україна також славиться своїми замками та фортецями, оповіді про які наповнені історіями та легендами про привидів: *Підгорецький замок* (Підгірці, Бродівський район, Львівська область), *Золочівський замок* (Золочів, Львівська область), *Олеський замок* (Олесько, Золочівський район, Львівська область), *Свірзький замок* (Свірж, Перемишлянський район, Львівська область), *Невицький замок* (Кам'яниця, Ужгородський район, Закарпатська область), *Тараканівський форт* (Тараканів, Дубенський район, Рівненська область), *Замок Любарта* (Луцьк, Волинська область), *Кременецький замок* (Кременець, Тернопільська область) [6; 12; 17; 30].

Окрім замків Західної України, багато переказів та містичних оповідань пов'язано з *Карпатами*. До сьогодні можна почути розповіді про снігову людину, лісовиків, мольфарів – карпатських чаклунів тощо. Місцеві вірять в те, що на Гуцульщині проживають справжні мольфари, які мають надзвичайні здібності. Як правило, вони поселяються на околицях селищ або високо в горах, подалі від людей. Кажуть, що мольфари наділені містичними знаннями та навиками, можуть робити як добрі, так і погані справи [18]. На Верховинщині (*Івано-Франківська область*) навіть відкрито *Музей гуцульської магії*, який містить зразки (знаряддя праці, зілля), передані родинам померлих мольфарів.

Мешканці стверджують, що в Карпатах також живе чугайстр. Із оповідань – це волохатий велетень-чоловік, снігова людина, котра безшумно та швидко рухається, а її ріст в два-три рази перевищує зріст звичайної людини, тіло повністю вкрите волоссям. Існують очевидці, які кажуть, що бачили незрозумілу істоту на власні очі. Проте фотографій чи відеодоказів того, що снігова людина насправді існує немає [18].

Легендами оповита історія геологічного походження та етимології назви озера Синевир (*Закарпатська область*), яке ще називають Морським оком Карпат. Ще одне унікальне та таємниче озеро – *Мертве озеро*, вода в якому майже чорного кольору, а на поверхні постійно проступають бульбашки, знаходиться на території Львівщини. Довгий час це озеро відлякувало жителів своєю аномальною, темною водою та бульбашками. Вони розповідають, що в тутешніх болотах колись безслідно зникали мандрівники [18].

Біля підніжжя найвищої гори Українських Карпат (Говерли) розташоване мовчазне та моторошне *австрійське кладовище періоду Першої Світової війни*, що знаходиться на галявині, в

оточенні лісу. Відомо, що австрійські вояки загинули під час запеклого бою між військами Російської держави та Австро-Угорської імперії [18].

В Карпатах є *місто-привид*, яке турист не зможе знайти на жодній мапі України, засекречена військова база СРСР та ціле місто – Івано-Франківськ-16. Раніше тут було село Луг, але звідти виселили понад півтори тисячі мешканців. Військову базу будували політичні в'язні, живим з будівництва ніхто не повернувся. Через те, що сам факт існування міста тримався в секреті, воно овіяне різними легендами та переказами [18].

Черговий містичний туристичний об'єкт Карпатського краю – *Скелі Довбуша* (межа Івано-Франківської та Львівської областей), що народними переказами пов'язані з постаттю Олекси Довбуша, та схованими ним тут скарбами.

Неподалік від Кам'янця-Подільського у *Хмельницькій області* є затока, сповнена чарівності і тихої величі – *Бакота*. Кожен по-різному сприймає її – як містичний куточок, як місце сили, як сакральне місце, де можна побути наодинці зі своїми думками. Бакота зникла з лиця землі, коли будували Дністровську ГЕС. Мешканців примусово переселили, а їх рідне село повністю затопили водою. Одна з визначних пам'яток Бакоти – це найстаріший на Поділлі Свято-Михайлівський скельний чоловічий монастир [18].

В *Чернівецькій області* відомим «некропольним» місцем є Кладовище (*Чернівці, вул. Зелена*). Це третій в Україні некрополь із музейним статусом, що фактично об'єднує два старі кладовища – юдейський та християнський [5].

Найвідвідуванішим некрополем на *Тернопільщині* є один із найдавніших єврейських цвинтарів – *Підгасцький кіркут*. Тут зберігається понад тисяча надгробків в хорошому стані, але більшість могил знищено [5].

У Луцьку на вул. Шевченка (*Волинська область*) знаходиться ще один із найстаріших цвинтарів країни, який свого часу був місцем зустрічі неформальних угруповань. За легендою, на цвинтарі стояла церква, де проводив служіння молодий священник. В нього закохалася дружина одного з вельмож, проте любов не була взаємною. Закохана розізлилася і підпалила церкву, разом із молодим чоловіком [5].

Північна Україна. Найвідомішим об'єктом темного туризму України, що знаходиться на півночі, вважається *Чорнобильська зона відчуження*. Варто відзначити, що щороку все більша кількість туристів, в тому числі іноземних, відвідує зону відчуження, які бажають побачити як змінилася Чорнобильська зона відчуження за більш, ніж 35 років [7; 11]. Вітчизняними туроператорами розроблено більше 21 маршруту для відвідування зони [7; 11; 26].

З давніх-давен *Київ* вважають містичним містом. По українській столиці розкидані аж 5 Лисих гір, проте містикою овіяна тільки одна – та, що розташована на Видубичах. Ще з часів Київської Русі ця місцина була тісно пов'язана з чаклунством, що неодноразово доводили археологічні знахідки (в підземеллях було знайдено багато стародавніх книг, коштовностей та магічних знаків). Дерев'яний ідол Перуна та столітні дерева вже давно викликають численні запитання. Кажуть, що на Лисій Горі є привиди, через те, що було багато незрозумілих смертей [19–22].

Бабин Яр – це найбільший інтернаціональний цвинтар в Україні, всесвітньо відоме місце трагедії, що стало символом Голокосту. В роки фашистської окупації України було розстріляно понад 100 тис. мирних громадян, військовополонених, підпільників, партизанів, заручників, хворих та ін. [5].

Покинута лабораторія інституту Громашевського. Про походження цього місця ходять багато переказів, але вдалося встановити, що це лабораторія з дослідження вірусних інфекцій. Існує версія, що в лабораторії шукали ліки від СНІДу та раку й робили досліди над людьми і тваринами. Одне відомо достеменно: учені-медики лишали будівлю дуже поспішно, про що свідчать покинуте обладнання та численні пробірки [22].

Будинок удови, яка плаче – ще одна визначна столична будівля, за легендою у цьому будинку жила сімейна пара, однак згодом чоловік захворів і помер. Дружина довго сумувала та почала розмовляти із привидом померлого коханого. Перед смертю заповіла прикріпити скульптуру з її зображенням на фасад будинку, аби чоловік не вирішив, що вона про нього забула. І тепер можна побачити на будинку обличчя удови, по щоках якої під час дощу течуть сльози [19].

Варто згадати і *Байкове кладовище*, що розташоване на однойменній горі в Голосіївському районі столиці. Це одне з найстаріших кладовищ у Києві та одне з найпрестижніших в країні. Тут поховані знамениті особистості різних епох – від письменниці Лесі Українки до актора театру і кіно Богдана Ступки. На Байковому кладовищі збереглися старовинні склепи, унікальні скульптури і надгробки [4].

Гора Тотоха – одне з найпотужніших місць сили України, що розташоване в Київській області поряд з селом Медвин. Це курган, де були виявлені багатошарові трипільські та скіфські поселення. Вважається, що на Тотосі є три енергетичні точки з позитивною енергією, які утворюють трикутник, всередині якого людина буде захищена від будь-якої енергетичної агресії [19–22].

На *Житомирщині* у селі Рудня-Замисловицька знаходиться одне з наймістичніших чудес України. Тут серед лісу розкидані велетенські камені невідомого походження. Вони нагадують ціле поселення, і тому цю містичну місцину називають *Камінним селом*. Вчені думають, що величезні камені могли бути принесені льодовиком. Але місцеві жителі розказують легенду, що на цьому місці колись було багате село та одного разу сюди з'явився Господь у вигляді мандрівника і попросив їжі. Селяни кинули йому скоринку хліба. Через це він перетворив все і всіх навколо у камені [22].

На території Поліського заповідника є унікальний музей «*Древлянське село*», розташований у селі Селезівка *Житомирської області*. Комплекс розміщений під відкритим небом і налічує безліч каменів, кожен з них є символом віри. Чутками про чудеса може похвалитися так званий «Камінь любові», який допомагає безплідним жінкам завагітніти. На території музею створені маршрути, які ведуть до святих джерел, столітніх дубів, поховань давніх предків. Працівники запевняють, що в музеї немає нічого вигаданого, все це історія, яка відкриває для нас сторінки життя предків [20; 21].

Неподалік від села Купище *Житомирської області* в лісі знаходиться місцевість, якій жителі дали назву *Гроловище*. Ця поляна має погану славу. Легенда говорить, що колись тут жив заможний та жорстокий пан, але одного разу блискавка вбила пана й спалила його садибу. З тих пір під час кожної грози, що проходить над селом, блискавки б'ють у Гроловище. Кажуть, тут в'януть рослини і не ростуть гриби, у людей, які сюди приходять, різко погіршується самопочуття і настрої, а час від часу тут з'являється загадкове мерехтіння [22].

В Україні є власний «*Стоунхендж*» – *пригоризонтна обсерваторія* у селі Безводівці *Чернігівської області*. На території цього зниклого села знаходиться древні кургани. Деякі з них зруйновані людьми, а ті що залишилися, вчені описували як кургани кочових племен I тисячоліття до нашої ери. Це науковий центр часів бронзової доби і доказ існування цивілізації на території сучасної України. Її представники, прадавні астрономи, досліджували Всесвіт доступними їм методами без телескопів. Це вражаючі масштаби, що свідчать про точність вимірів точок появи сонця на горизонті [19; 22].

Ще одним містичним місцем вважаються *Антонієві печери* Національного архітектурно-історичного заповідника «*Чернігів стародавній*», які оповиті безліччю легенд і переказів. У дохристиянські часи там розташовувався язичницький храм, а також священний дубовий гай. Одна з легенд Антонієвих печер вказує на «привид ченця», який мешкає у підземеллі. Крім цього, в них присутнє джерело енергії невідомого походження, що доведено геофізиками, які досліджували підземелля з вимірювальними приладами [19–22].

В *Сумській області* є хутір *Мала Бугайка*, де ніхто не має бажання проживати. Очевидці розказують, що годинники тут нормально не працюють, а люди бачать різні видіння. Науковці пояснюють це особливостями магнітного поля. Жителі хутора у своїх будинках чули дивні стукоти, часто техніка давала збої. Через страх з хутора виїхали майже всі. Сюди приїжджають дослідники аномальних зон та любителі містики [22].

Центральна Україна. У *Вінницькій області* неподалік села Коло-Михайлівки розкидані в лісі величезні брили залізобетону. Цю територію називають *ставкою Адольфа Гітлера «Вервольф»*. Це головна квартира фюрера (Führerhauptquartiere, скорочено FHQ) на східному фронті, де були спеціально обладнані пункти, з яких Адольф Гітлер керував військовими операціями. Ставка мала зв'язок із Берліном, Вінницею, ставкою Герінга, аеродромом у Калинівці тощо. Тут встановили пряме щоденне залізничне і повітряне сполучення між Берліном і Вінницею. У центральній зоні ставки розміщувалось кілька будівель.

Польова ставка Гітлера «*Вервольф*» – одне з таємничих місць в Україні часів Другої світової війни. Складність дослідження «*Вервольфу*» полягає в тому, що не збереглися жодних документів щодо будівництва, планування бункерів, долі радянських військовополонених. З метою увічнення пам'яті тих, хто став жертвою окупаційного режиму, рішенням Вінницької обласної Ради створено *Історико-меморіальний комплекс пам'яті жертв нацизму*.

Під час наступу Червоної армії на весні 1944 р. всі комунікації ставки були підірвані. Сьогодні від потужного комплексу, що складався з понад 80 зовнішніх будівель та кількох підземних бункерів, залишилися тільки величезні брили бетону. Але й цього достатньо, щоб зрозуміти та уявити масштаби споруди, адже товщина стін становила кілька метрів [19].

Придніпровська височина, а саме північно-східна частина Кіровоградської області часто є в рейтингах моторошних місць в Україні. Ця місцевість вже давно привертає увагу дослідників та любителів паранормальних явищ. Кажуть, що здавна люди тут бачать різні видіння чи фігури тощо.

У *Дніпропетровщині* знаходиться Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні». Це найбільший в Україні музей з історії єврейського народу та Голокосту та третій у світі за величиною, розташований в Дніпрі. Його зали присвячені одній з найстрашніших трагедій ХХ ст. – винищенню євреїв та опису єврейського світу, знищеного в роки війни. Відмінною особливістю музею є те, що в експозиціях окрім традиційних вітрин з експонатами, використовуються мультимедійні інсталяції, голограми, трансляція відео- і аудіозаписів [19–22].

Полтавські піраміди – унікальні споруди, які були збудовані в якості сімейних усипальниць у селі Комендантовка. Олександр Білевич, побувавши у Єгипті, був дуже вражений пірамідами, тому по приїзду вирішив створити схожу споруду для своєї сім'ї. Майже одразу після закінчення будівництва від хвороби померла дружина, пізніше і сам Олександр також був похований у піраміді [4; 22].

Черкащина – край з давньою історією і тут також з'явилося чимало моторошних місць. До прикладу, в колишньому замку пана Тадеуша Даховського неподалік села Леськове проживає привид. Подейкують, що вікна та двері будівлі можуть відчинятися самі, інколи чують дивні звуки. Одні кажуть, що то блукають власники палацу, інші говорять про душі солдатів, оскільки після революції замок перетворили на військову психіатричну лікарню [19].

В Черкаській області також налічується чимало місць сили. Одне з найвідоміших є урочище *Холодний Яр*. На думку вчених, в давнину тут впав великий астероїд, який і утворив кратер-яр. Холодний Яр притягує людей своїми містичними явищами, історіями та унікальними пам'ятками природи і культури. Крім цього, на території археологами виявлено велику кількість стародавніх стоянок і поселень, починаючи з часів трипільської культури [19].

Східна Україна. Аномальні зони Харківської області все більш ваблять туристів. Одна з таких зон знаходиться неподалік від Харкова, в Золочівському районі. За дослідженням уфологів, там неодноразово спостерігалися прольоти НЛО, а місцеві жителі вважають це місце як «нечисте». Зона відкрита з 1979 року секцією Вивчення аномальних явищ Харківського відділення Науково-технічного товариства радіоелектроніки і зв'язку імені Попова. За словами уфологів, спостерігалися переміщення на небі у вигляді куль червоного або оранжевого кольору різного розміру, а також світлові спалахи. Крім того, було чути різні звуки, джерела яких не було видно [22].

«Атомні Бірки» – ще одне загадкове місце Харківщини, де покинуті будівлі та повна відсутність людей. Знаходиться ця місцина в Нововодолазькому районі, поруч села Бірки. Тут розпочиналося будівництво атомної теплоелектроцентралі у 80-роки ХХ ст. Проте після аварії на Чорнобильській АЕС, було заборонено будівництво атомних об'єктів на відстані ближче, ніж 30 км від великих міст. До цього моменту вже встигли побудувати два дев'ятиповерхові будинки та було розпочато будівництво ще одного будинку. Будівництво АТЕЦ було призупинено і пізніше проект був скасований. «Атомні Бірки» продовжують існувати, лякаючи проїжджаючих повз туристів покинутими будинками [22].

Однак, серед місцевих це місце не є відоме лиш порожніми будинками, а як аномальна зона. Ще задовго до того, як почалося будівництво, в районі селища впав метеорит, на місці якого утворилося озеро. Вода мала неприємний запах, а каміння на дні відсвічували червоним кольором. Місцеві жителі вважали, що озеро має недобру славу і всіх хто наближався до водойми, чекало нещастя [22].

Так, як Харківська область відома своїми аномальними зонами та легендами про літаючих об'єктів, було створено музей космонавтики і уфології в Харкові. У музеї можна подивитися моделі космічних кораблів, фотографії НЛО, моделі літаючих тарілок, скульптури жителів іноземних цивілізацій, фігури прибульців; отримати пізнання від стародавнього світу крізь середні століття (макети перших телескопів Галілея) до сучасного часу (телескопи, які зараз знаходяться в космосі) [22].

Один із найвідоміших об'єктів *Луганської області* є «Мергелева гряда». Це комплексний геолого-археологічний об'єкт, розташований неподалік від села Степанівка Перевальського району. Вік курганів – близько 5 тисяч років. За твердженням фахівців, цей об'єкт на 300 років старіший за найдавнішу єгипетську піраміду і на 500 – старіший за Стоунхендж. Відповідно до цього твердження, цей археологічний пам'ятник ще називають у народі «Луганський Стоунхендж» та «Українські піраміди» [19].

Цікавим об'єктом *Донецької області* є заповідник «Кам'яні Могили», що розташований поблизу села Назарівка Володарського району і заснований 1927 року як особлива

природоохоронна територія. Відомо, що тут проводили різні культові обряди представники давніх культур і цивілізацій. Також виявлено похоронні кургани на території усього заповідника.

«Кам'яні Могили» – це гірська країна в мініатюрі. Ця місцевість бадьорить і заряджає відвідувачів незвичайною енергетикою. Про територію цього заповідника існує декілька цікавих легенд, одна з яких говорить про те, що колись тут було розташоване велике місто зі своїм королівством [19].

Південна Україна. Як і східний, так і південний регіон України не має великої кількості «темних» об'єктів, тим не менше ці місця є цікавими для туристів. Не тільки Донецька та Луганська області славляться такими давніми об'єктами, *Запорізька область* також має в своєму арсеналі місця з часів палеоліту. Подібний заповідник має таку ж назву – «*Кам'яна Могила*». Це історико-археологічний заповідник, визначна пам'ятка древньої культури в Україні, знаходиться недалеко від Мелітополя (село Терпіння). Упродовж років у цьому місці утворювалися печери і гроти, які люди мали за святилища. Унікальність цього заповідника – широкий діапазон малюнків: від епохи палеоліту до Середньовіччя (24-20 тис. р. до н.е. і до 12 ст. н.е.) [22].

Кам'яна Могила також була культовим місцем жертвоприношення і здійснення релігійних обрядів різноманітних племен, які тут жили. Ця місцевість вважається одним з найпотужніших енергетичних місць у світі, поруч з Тибетом, Непалом, Єгиптом та іншими. Кажуть, що часто фотоапарати, відеокамери туристів відмовляються працювати.

Ще одним об'єктом є *Святилище-обсерваторія*. Це велике святилище, яке було знайдено під час археологічних розкопок на острові Хортиця. Встановлено, що храм був створений у другому тисячолітті до н.е. і складається він з двох кіл – великого Сонячного та малого Місячного. Святилище використовувалося для астрономічних спостережень та обрядів поклоніння Місяцю, Сонцю і зіркам [19].

Херсонщина – незвичайний природний комплекс, де розташовані природні місця сили: острів Джарилгач, біосферний заповідник «Асканія-Нова», термальні озера, озеро Сиваш, Олешківські піски.

На території області розташований курган «*Огуз*», що знаходиться біля селища Нижні Сірогози. Курган вважається одним із найстаріших та найяскравіших історичних пам'яток, знайдених на території області. На думку археологів, які проводили тут розкопки, цей пагорб можна вважати могилою нащадка скіфського царя Атея, який керував у IV столітті до н. е. Крім цього, Огуз вважається одним із найбагатших курганів [19].

Туристичною зоною *Миколаївщини*, яка вабить до себе туристів, є *Актівський каньйон*, який входить до списку природних чудес України і вважається однією з найстаріших ділянок суші. Тут ростуть майже зниклі рослини, проживають рідкісні тварини. Краса скель, обривів, схилів по-казковому зачаровує. У каньйоні можна натрапити на водоспади з кришталево чистою водою, яка вважається цілющою. Повітря буквально насичене легендами, таємницями та містикою [19–22].

Одеська область також може похизуватися загадковими місцями. *Жевахова гора* – одне з найбільш таємничих місць Одеси. Це міське місце Сили, повне загадок і таємниць.

Насправді Жевахова гора не є горою, це всього лише сформована із покладів глини височина. На початку XIX-го століття тут були зроблені перші знахідки. Але найцікавіше археологи виявили в 1902 році – під руїнами кургану знайшли античні амфори V-IV століть до нашої ери (саме тоді тут знаходилося одне давньогрецьке поселення).

Місцеві обходять це місце стороною, на їхню думку, тут відбувалися жертвоприношення. Чимало можна почути розповідей про те, що сюди часто прилітають НЛО та зникають люди. Деякі уфологи стверджують, що в глибині гори є маяк для кораблів прибульців [19–22].

У селі Василівка Одеської області можна зустріти руїни *садиби Дубецьких*. Раніше це був розкішний палац, побудований у XIX ст. для генерал-майора Дубецького. Після його смерті садибу придбав Костянтин Панкеев. Там його 5-річного сина почали переслідувати жахи, він бачив вовка, що хотів його з'їсти. У спогадах, Сергій Панкеев написав, що одним з його лікарів став Зігмунд Фройд. Хворобі Сергія психіатр присвятив окрему книгу, а задля анонімності назвав пацієнта «людиною-вовком». Через це садибу назвали «лігвом вовка», а Сергія Панкеева – найвідомішим пацієнтом Фрейда [19–22].

Одеські катакомби – одна з найцікавіших пам'яток південної частини України. Вони визнані одним із найдовших підземних лабіринтів, їхня довжина сягає приблизно 2,5-3 тис. км. Вони овіяні безліччю загадок та таємниць. Саме в катакомбах переховувалися контрабандисти у XVIII-XIX ст. Пізніше сюди прийшли революціонери-червоноармійці, а слідом за ними – партизани часів Другої світової війни. Також там знаходилися різноманітні бандитські угруповання. Назвати

ці катакомби виключно справою людських рук не можна, адже багато переходів там природного походження. Більша частина катакомб були каменоломнями, з яких видобувалося будівельне каміння. Вони почали виникати в першій половині XIX ст. під час бурхливого будівництва Одеси.

З такими вражаючими розмірами і заплутаною структурою переходів і тунелів знайти людину було практично неможливо в одеських катакомбах. Один із цікавих фактів полягає в тому, що там будували бункери на випадок ядерної атаки, які сьогодні являють собою музейні експонати. На стінах підземель можна побачити малюнки і написи [19–22].

Висновки. На підставі даного аналізу, можна зробити висновок, що Україна налічує достатню ресурсну базу для розвитку темного туризму та до кожного його підвиду (туризм катастроф, містичний, некропольний туризм, танато-туризм). Загалом усі області України можуть запропонувати туристам цікаві та загадкові об'єкти, на базі яких можна розробити ще більше туристичних програм. Крім того, в Україні знаходяться багато «місць сили», що варто віднести до містичного туризму, адже вони загадковим чином мають сильну енергетику, де люди історично відновлювали своє ментальне здоров'я.

Список використаних джерел

1. Алістратова К. Е. Містичний туризм: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. [Текст] / К. Е. Алістратова // Географія та туризм, 2013. – №26. – С. 93-101.
2. Арайс О. Темний туризм [Текст] / О. Арайс, Ю. Сологуб // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті : програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 10–11 квітня 2014 р. – К. : НУХТ, 2014. – Ч. 3. – С. 482-483.
3. Бордун О. Ю. Теоретичні та практичні засади дослідження похмурого туризму України. [Текст] / О. Ю. Бордун, У. В. Деркач // Географія та туризм: наук. зб. Київ: Альфа-ППК, 2014. – №30. – С. 62-72.
4. Бугрій О. В. Некропольний туризм та його об'єкти на Україні [Текст] / О. В. Бугрій // Географія та туризм, 2010. – №4. – С. 52-62.
5. Десять містичних цвинтарів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ua/article/568_decjat-mistichnih-cvintariv.htm.
6. Десять українських замків з привидами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://busfor.ua/uk/blog/ukrainian-haunted-castles>.
7. Дмитрук В. І. «Безпечний Чорнобиль» як новий напрям розвитку на міжнародному ринку туристичних послуг [Текст] / В. І. Дмитрук, Л. А. Дяченко, Н. В. Гриньох, А. О. Князевич // Ефективна економіка, 2020. – №1.
8. Езотерична карта України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1jW8iEAAdWSRgBuJbC7PBQachKeU&ll=49.43660555614488%2C27.060275367525037&z=>
9. Заставецький Т. Б. «Похмурий туризм» як відображення трагічних подій у історії та культурі народів. [Текст] / Т. Б. Заставецький, Л. Б. Заставецька // Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2011. – №1. – С.101-107.
10. Іванов А. М. «Темний» туризм як один з перспективних видів туризму [Текст] / А. М. Іванов // Бізнес-навігатор, 2011. – № 5. – С.186-191.
11. Івченко Л. О. Динаміка і перспективи розвитку туризму в Чорнобильській зоні [Текст] / Л. О. Івченко, К. М. Романова // Електронне наукове видання Ефективна економіка, 2020. – №1.
12. Інформаційне видання «Містичні замки Західної України» [Текст] / Матеріали зібрані та впорядковані: Виставковий центр ЛПЕТ «Тури та туристичні продукти для львів'ян та гостей міста». // Туристично-інформаційний центр ЛПЕТ, 2014.
13. Казьмирчук М. Меморіальний і ностальгійний туризм у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях [Текст] / М. Казьмирчук // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія, 2016. – №4. – С. 20-31.
14. Кирилюк Л. М. Нові (нетрадиційні) види туризму України / Л. М. Кирилюк [Текст] // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: географія. – Вінниця, 2008. – №17 – С. 191-195.
15. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник [Текст] / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. // К.: Знання, 2011. – 334с.
16. Кулиняк І. Я. Перспективи розвитку містичного туризму в Україні [Текст] / І. Я. Кулиняк, К. М. Ярмола, Б. О. Малішевська // матеріали Міжнародної наукової конференції. «Формування сучасної наукової думки» (2020 р.). Кропивницький: МЦНД, 2020. – С. 53-56.
17. Кулиняк І. Я. Містичний туризм: сутність і перспективи розвитку у Львівській області. [Текст] / І. Я. Кулиняк, І. І. Жигало, К. М. Ярмола // Бізнес Інформ, 2020. – №3. – С. 128-137.
18. Містичні Карпати: 10 місць, оповитих мороком. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hotels24.ua/news/mistichni-karpati-11232096.html>.
19. Містичні місця в Україні: 32 локації, де серце завмирає. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ua/article/1144_misticheskie-mesta-v-ukraine.htm.
20. Містичні місця України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://changeua.com/nasha-mistichna-ukrayina/>.
21. Містичні місця України, які варто відвідати. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://veterdoit.com/mistychni-mistsia-ukrainy-iaki-varto-vidvidaty-khoch-raz/>.
22. Місця сили України. Гиблі і аномальні зони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://freetravel.com.ua/ua/world/ukraine/place-of-power>.
23. Москаленко Я. О. «Темний» туризм як новий вид туризму [Електронний ресурс] / Я. О. Москаленко. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/moskalenko.htm.
24. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. Офіційний веб-сайт Державного агентства України з управління зоною відчуження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dazv.gov.ua>.
26. Паньків Н. М. ТЕМНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ [Електронний ресурс] / Н. Паньків // Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки. 2021. Т. 2. Вип. 2. – Режим доступу: http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/10943/3/2021_SNSSPU.pdf#page=149.
27. Сардак С. Е. Потенціал «темного туризму» в країнах Європи. [Текст] / С. Е. Сардак, С. В. Таран // Економіка і суспільство, 2018. – №18. – С.27-34.
28. Скелі Довбуша – про що мовчать кам'яні велетні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vidviday.ua/blog/skeli-dovbusha/>.
29. Смаль І. В. (2013). Туризм людських слабкостей. [Текст] / І. Смаль // Географія та туризм, (24), 69-76.

30. ТОП-10 містичних місць у Львові та області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.032.ua/news/1845154/top-10-misticnih-misc-u-lvovi-ta-oblasti>.
31. Фучеджи В. І. SWOT-аналіз як інструмент антикризового фінансового управління. [Текст] / В. І. Фучеджи // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону, 2013. – №9(2). – С. 156-161.
32. Шильнікова З. М. Тенденції розвитку «темного» туризму та його мотиваційні аспекти [Текст] / З. М. Шильнікова, І. І. Дульцева, М. В. Матушкіна // Глобальні та національні проблеми економіки, 2018. – №22. – С. 586-591.
33. Dark Tourism – the guide to dark travel destinations around the world [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dark-tourism.com/index.php>.
34. Seaton A. V. Guided by the dark: from thanatopsis to thanatourism. / A. V. Seaton // The International Journal of Heritage Studies, 1996. – №2. – P. 234-244.
35. Stone P. A. Dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. / A. P. Stone // Tourism, 2006. – № 54(2). – P. 145-160.
36. Stone P. Consuming dark tourism: A Thanatological Perspective // P. Stone, R. Sharpley // Annals of Tourism Research. – Oxford, 2008. – P. 574-595.
37. Foley M., JFK and dark tourism: A fascination with assassination. / M. Foley, J. Lennon // International Journal of Heritage Studies. Taylor & Francis, 1996. – № 2(4). – P. 198-211.

References

1. Alistratova, K. E. (2013). Misty`chny`j tury`zm: zarubizhny`j dosvid ta perspekty`vy` rozvy`tku v Ukraini [Mystical tourism: foreign experience and prospects for development in Ukraine]. Geografiya ta tury`zm – Geography and Tourism, 26, 93-101. [in Ukrainian].
2. Arajs, O. S., & Sologub, Yu. I. (2014). Temny`j tury`zm [Dark tourism]. Naukovi zdobutky` molodi – vy`rishennyu problem xarchuvannya lyudstva u XXI stolitti : programa i materialy` 80 mizhnarodnoyi naukovoji konferenciyi molody`x ucheny`x, aspirantiv i studentiv – Scientific achievements of youth - solving the problems of human nutrition in the XXI century: program and materials of the 80th international scientific conference of young scientists, graduate students and students. (pp. 482-483). K.: NUXT. Retrieved from <http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/18856/1/286.pdf>. [in Ukrainian].
3. Bordun, O. Yu., & Derkach, U. V. (2014). Teorety`chni ta prakty`chni zasady` doslidzhennya poxmurogo tury`zmu Ukrainy` [Theoretical and practical principles of the study of gloomy tourism in Ukraine]. Geografiya ta tury`zm – Geography and Tourism, 30, 62-72. [in Ukrainian].
4. Bugrij, O. V. (2010). Nekropol`ny`j tury`zm ta jogo ob`yekty` na Ukraini [Necropolis tourism and its objects in Ukraine]. Geografiya ta tury`zm – Geography and Tourism, 4, 52-62. [in Ukrainian].
5. Decyat` misty`chny`x czvy`ntariv Ukrainy` [Ten mystical cemeteries of Ukraine]. Retrieved from https://ua.igotoworld.com/ua/article/568_decjat-misticnih-cvintariv.htm. [in Ukrainian].
6. Desyat` ukrajyns`ky`x zamkiv z pry`vy`damy` [Ten Ukrainian haunted castles]. Retrieved from <https://busfor.ua/uk/blog/ukrainian-haunted-castles>. [in Ukrainian].
7. Dmy`truk, V. I., Dyachenko, L. A., Gry`n`ox, N. V., & Knyazevy`ch, A. O. (2020). «Bezpechny`j Chornoby`l`» yak novy`j napryam rozvy`tku na mizhnarodnomu ry`nku tury`sty`chny`x poslug [«Safe Chernobyl» as a new direction of development in the international market of tourist services]. Efekty`vna ekonomika – Effective economy, 1. [in Ukrainian].
8. Ezotery`chna karta Ukrainy` [Esoteric map of Ukraine]. Retrieved from <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1jW8iEAdWSRgBuJbC7PBQacKeU&ll=49.43660555614488%2C27.060275367525037&z=>. [in Ukrainian].
9. Zastavec`ky`j, T. B., & Zastavec`ka, L. B. (2011). «Poxmury`j tury`zm» yak vidobrazhennya tragichny`x podij u istoriyi ta kul`turi narodiv [«Gloomy tourism» as a reflection of tragic events in the history and culture of nations]. Rekreacijna geografiya i tury`zm. Naukovi zapy`sky` – Recreational geography and tourism. Scientific notes, 1, 101-107. [in Ukrainian].
10. Ivanov, A. M. (2011). «Temny`j» tury`zm yak ody`n z perspekty`vny`x vy`div tury`zmu [«Dark» tourism as one of the promising types of tourism]. Biznes-navigator – Business Navigator, 5, 186-191. Retrieved from http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/gat/gat_2013_24.pdf#page=67. [in Ukrainian].
11. Ivchenko, L. O., & Romanova, K. M. (2020). Dy`namika i perspekty`vy` rozvy`tku tury`zmu v Chornoby`l`s`kij zoni [Dynamics and prospects of tourism development in the Chernobyl zone]. Elektronne naukove faxove vy`dannya Efekty`vna ekonomika – Electronic scientific professional publication Effective Economy, 1. [in Ukrainian].
12. Informacijne vy`dannya «Misty`chni zamky` Zaxidnoyi Ukrainy`» [Information publication «Mystical Castles of Western Ukraine»]. Materialy` zibrani ta vporjadkovani: Vy`stavkovy`j centr LIET «Tury` ta tury`sty`chni produkty` dlya l`viv`yan ta gostej mista». Tury`sty`chno-informacijny`j centr LIET – Materials collected and arranged: Exhibition Center LIET "Tours and tourist products for Lviv residents and guests of the city." // Tourist Information Center LIET. [in Ukrainian].
13. Kaz`my`rehuk, M. (2016). Memorial`ny`j i nostal`gijny`j tury`zm u vitchy`znyany`x i zarubizhny`x doslidzhennyax [Memorial and nostalgic tourism in domestic and foreign research]. Visny`k Ky`yivs`kogo nacional`nogo universy`tetu im. T. Shevchenka. Istoriya – Bulletin of Kyiv National University. T. Shevchenko. History, 4, 20-31. [in Ukrainian].
14. Ky`ry`lyuk, L. M. (2008). Novi (netrady`cijni) vy`dy` tury`zmu Ukrainy` [New (non-traditional) types of tourism in Ukraine]. Naukovi zapy`sky` VDPU im. M. Kocyuby`ns`kogo. Seriya: geografiya. – Scientific notes of VSPU. M. Kotsyubynsky. Series: geography., 17, 191-195. [in Ukrainian].
15. Klyap, M. P., & Shandor, F. F. (2011). Suchasni riznovy`dy` tury`zmu: navchal`ny`j posibny`k [Modern varieties of tourism: a textbook]. K.: Znannya. [in Ukrainian].
16. Kuly`nyak, I. Ya., Yarmola, K. M., & Malishevs`ka, B. O. (2020). Perspektvy`vy` rozvy`tku misty`chnogo tury`zmu v Ukraini [Perspectives of development of mystical tourism in Ukraine]. Materialy` Mizhnarodnoyi naukovoji konferenciyi. «Formuvannya suchasnoyi naukovoji dumky`» – Materials of the International scientific conference. «Formation of modern scientific thought» (pp. 53-56). Kropy`vny`cz`ky`j: MCzND. [in Ukrainian].
17. Kuly`nyak, I. Ya., Zhy`galo, I. I., & Yarmola, K. M. (2020). Misty`chny`j tury`zm: sutnist` i perspekty`vy` rozvy`tku u L`vivs`kij oblasti [Mystical tourism: the essence and prospects of development in the Lviv region]. Biznes Inform – Business Inform, 3, 128-137. [in Ukrainian].
18. Misty`chni Karpaty`: 10 miscz`, opovy`ty`x morokom. [Mystical Carpathians: 10 places shrouded in darkness]. Retrieved from <https://hotels24.ua/news/misticzni-karpati-11232096.html>. [in Ukrainian].
19. Misty`chni miscya v Ukraini: 32 lokaciyi, de serce zavmy`raye. [Mystical places in Ukraine: 32 locations where the heart freezes]. Retrieved from https://ua.igotoworld.com/ua/article/1144_misticneskie-mesta-v-ukraine.htm. [in Ukrainian].
20. Misty`chni miscya Ukrainy`. [Mystical places of Ukraine]. – Retrieved from <https://changeua.com/nasha-misticzna-ukrayina/>. [in Ukrainian].
21. Misty`chni miscya Ukrainy`, yaki varto vidvidaty`. [Mystical places of Ukraine that are worth visiting]. – Retrieved from <https://veterdoit.com/mistychni-mistsia-ukrainy-i-aki-varto-vidvidaty-khoch-raz/>. [in Ukrainian].
22. Miscya sy`ly` Ukrainy`. Gy`bli i anomal`ni zony`. [Places of power of Ukraine. Deaths and abnormal areas]. Retrieved from <https://freetravel.com.ua/ua/world/ukraine/place-of-power>. [in Ukrainian].
23. Moskalenko, Ya. O. «Temny`j» tury`zm yak novy`j vy`d tury`zmu [«Dark» tourism as a new type of tourism]. Retrieved from http://tourlib.net/statti_ukr/moskalenko.htm. [in Ukrainian].

24. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnoyi sluzhby` staty`sty`ky` Ukrainy` [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
25. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnogo agentstva Ukrainy` z upravlinnya zonoju vidchuzhennya. [Official website of the State Agency of Ukraine for Exclusion Zone Management]. dazv.gov.ua. Retrieved from <http://dazv.gov.ua>. [in Ukrainian].
26. Pan`kiv, N. M. (2021). TEMNY`J TURY`ZM V UKRAYINI: FAKTORNY`J ANALIZ TA PERSPEKTY`VY` ROZVY`TKU [DARK TOURISM IN UKRAINE: FACTOR ANALYSIS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT]. *Naukovi zapysky` SumDPU imeni A. S. Makarenka. Geografichni nauky` – Scientific notes of Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Geographical sciences*, 2 (2). Retrieved from http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/10943/3/2021_SNSSPU.pdf#page=149. [in Ukrainian].
27. Sardak, S. E., & Taran, S. V. (2018). Potencial «temnogo tury`zmu» v krayinax Yevropy` [The potential of «dark tourism» in Europe]. *Ekonomika i suspil`stvo – Economy and Society*, 18, 27-34. [in Ukrainian].
28. Skeli Dovbusha – pro shho movchat` kam`yani veletni. [Dovbush rocks - what stone giants are silent about]. Retrieved from <https://vidviday.ua/blog/skeli-dovbusha/>. [in Ukrainian].
29. Smal`, I. V. (2013). Tury`zm lyuds`ky`x slabkosteij [Tourism of human weaknesses]. *Geografiya ta tury`zm – Geography and Tourism*, 24, 69-76. [in Ukrainian].
30. TOP-10 misty`chny`x miscz` u L`vovi ta oblasti. [TOP-10 mystical places in Lviv and region]. – Retrieved from <https://www.032.ua/news/1845154/top-10-misticnih-misc-u-lvovi-ta-oblasti>. [in Ukrainian].
31. Fuchedzhy`, V. I. (2013). SWOT-analiz yak instrument anty`kry`zovogo finansovogo upravlinnya [SWOT-analysis as a tool for crisis financial management]. *Aktual`ni problemy` rozvy`tku ekonomiky` regionu – Actual problems of economic development of the region*, 9 (2), 156-161. [in Ukrainian].
32. Shy`l`nikova, Z. M., Dul`ceva, I. I., & Matushkina, M. V. (2018). Tendenciyi rozvy`tku «temnogo» tury`zmu ta jogo moty`vacijni aspekty` [Tendencies of development of «dark» tourism and its motivational aspects]. *Global`ni ta nacional`ni problemy` ekonomiky` – Global and national problems of economy*, 22, 586-591. [in Ukrainian].
33. Dark Tourism – the guide to dark travel destinations around the world. Retrieved from <https://dark-tourism.com/index.php>. [in English].
34. Seaton, A. V. (1996). Guided by the dark: from thanatopsis to thanatourism. *The International Journal of Heritage Studies*, 2, 234-244. [in English].
35. Stone, P. A. (2006). Dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism*, 54 (2), 145-160. [in English].
36. Stone, P., Sharpley, R. (2008). Consuming dark tourism: A Thanatological Perspective. *Annals of Tourism Research*, 35, 574-595. [in English].
37. Foley, M., Lennon, J. (1996). JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*. Taylor & Francis, 2(4), 198-211. [in English].

Надійшла до редколегії 31.04.2021

